

Kirjallisuutta

Jostakin syystä kielten nimityksiä on asiahakemistossa vain satunnaisesti. Havaintojeni mukaan vatja, mordva, ersä, mokša, kaikki permiläis- ja obinugrilaiset kielet sekä samojedikielet nenetsiä lukuun ottamatta puuttuvat asiahakemistosta. Käytännössä tämä ei kuitenkaan ole kovin vakava puute, koska bibliografian alaluvut noudattelevat kieliryhmitystä.

Pohtiessani viitteiden asiasanakoodauksen ongelmia mieleeni nousi seuraava, jos-sain määrin kuriositeetinomainen seikka: mihin on sijoitettava ja miten koodattava suomen sukukielillä kirjoitettujen tekstien ilman alkutekstejä julkaistut suomenkieliset käännöskokoelmat? Nämä kuuluisivat ilmeisestikin bibliografiasarjan perinnetieteiden tai kirjallisuuden osaan, mutta sukukielen harrastaja saattaisi hyötyä tiedosta, että normaalisti saksankielisten käännösten lisäksi eräistä teksteistä on myös suomennoksia. Tarkoitin tässä esim. sellaisia julkaisuja kuin A. Kannisto: Voguulien kohtaloluista (Suomi V:10, Helsinki 1930) tai R. Bartens: Siivekkäille jumalille, jalallisille jumalille, Mansien ja hantien runoutta (SKS:n toimituksia 435, Helsinki 1986). Alkutekstien ja käännösten yhteenkuuluvuus olisi hyvä osoittaa sopivien viittausten avulla.

Uralistiikan tutkimuksen bibliografian kolmas, kielitiedettä käsittelevä osa on tutkijalle arvokas ja tervetullut apuväline. On kuitenkin toivottavaa, että sen rinnalla alettaisiin mahdollisimman pian ja laajasti käyttää ajantasaisempaa ja laajempaa bibliografiatietokantaa.

JORMA LUUTONEN

LÄHTEET

- KULONEN, ULLA-MAIJA (toim.) 1993: Festschrift für Raija Bartens zum 25. 10. 1993. – Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 215. Helsinki.
- SAARINEN, SIRKKA – LUUTONEN, JORMA – HERRALA, EEVA (toim.) 1993: Systemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14. 5.

1993. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku.

Tietoa kielensuunnittelusta

ROBERT L. COOPER *Language planning and social change*. Cambridge University Press, Cambridge 1989. 216 s. ISBN 0-521-33641-4.

Suomalainen lukija pysähtyy ensimmäiseksi kirjan nimeen: mitä *language planning* tarkoittaa? Cooper mainitsee termin isiksi Uriel Weinreichin ja Einar Haugenin, jotka alkoivat käyttää sitä 1950–60-luvun taitteessa. Monia muitakin termejä on käytetty, mutta *language planning* on vakiintunein. Suora käännös on *kielensuunnittelu*, mutta onko se sama asia kuin *kielenhuolto*? Entä mitä sitten tarkoittaa *kielenohjailu*? – Kielensuunnittelun, kielipolitiikan, kielenohjailun ja -huollon termivyöhyteä on eritelty mm. Paula Sajavaara (1980). Hänen mukaansa kielensuunnittelu on kattotermin, joka jakaantuu kahtia kielipolitiikkaan ja kielenohjailuun, jota Suomessa kutsutaan yleensä kielenhuolloksi. Kielenhuollon tehtäviä ovat yleiskielen normittaminen ja normeista tiedottaminen sekä yleiskielen eri lajien selvittäminen. Kielipolitiikka taas tarkoittaa päätöksiä, jotka koskevat esimerkiksi maan virallisen kielen valintaa, opetuksen kieltä, kirjoituskielen luomista, pakolaisten, siirtolaisten ja muiden vähemmistöjen kieliongelmiensa ratkaisemista. Kielenohjailu (kielenhuolto) voi astua kuvaan mukaan vasta, kun tällaiset isot päätökset on tehty ja kieliolot ovat vakiintuneet. (Sajavaara 1980: 55–57.)

Kielensuunnittelu siis kattaa Sajavaaran mukaan sekä kielipolitiikan että pohjoismaisen perinteen kaltaisen kielenhuollon. Kenttä on hyvin laaja, koska kunkin maan kieliolot ja yhteiskunnallinen tilanne vaikuttavat kielensuunnittelun luonteeseen.

Tämän laajan kirjon vuoksi eri tutkijat ovat määritelleet kielensuunnittelua kovin eri tavoin, ja Cooperkin käyttää kokonaisen luvun oman määritelmänsä kehittämiseen. Hän lähtee liikkeelle kuvaamalla seikkaperäisesti neljä konkreettista kielensuunnittelutapausta: esimerkit ovat Ranskan akatemian synty 1600-luvulla, heprean elvyttäminen Palestiinan juutalaisten kieleksi, feministisen liikkeen kampanja sukupuolineutraalin kielen puolesta Yhdysvalloissa ja Etiopiasa toteutettu massiivinen lukutaitokampanja. Näitä esimerkkitapauksia Cooper käyttää – lukuisien muiden rinnalla – havainnollistamismateriaalina läpi koko kirjan.

Kielensuunnittelun muotoja

Cooper jakaa kielensuunnittelun kolmia suunnittelun kohteen perusteella. Kohde voi olla kielen tai kielimuodon status, korpus tai opetus (*acquisition*).

Statuksen suunnittelulle on usein tarvetta monikielisissä valtioissa, joissa kielten asema suhteessa toisiinsa on ratkaistava kielipolitiikan keinoin. Toimilla pyritään esimerkiksi kielen aseman virallistamiseen tai statukseltaan alhaisemman kielen nostamiseen virallisen tai hallitsevan kielen rinnalle tai sen ohi. Lähes mikä tahansa monikielinen järjestäytynyt yhteiskunta tarjoaa esimerkkejä jonkinlaisesta statuksen suunnittelusta.

Korpuksen suunnittelulla pyritään esimerkiksi kirjoitusjärjestelmän luomiseen, kielikoodin standardoimiseen, sanaston kehittämiseen ja modernisoimiseen. Pohjoismainen kielenhuolto liittyy siis lähinnä tähän ryhmään.

Kolmas suunnittelun kohde on kielen opetus: pyrkimys vaikuttaa kielen asemaan valtion sisällä tai yleismaailmallisesti kielen opetuksen avulla. Esimerkkinä Cooper mainitsee mm. entisen Neuvostoliiton, jossa venäjän kielen oppimista ja leviämistä pyrittiin edistämään soveltamalla kyrillinen kirjoitusjärjestelmä useisiin vähemmistökieliin ja modernisoimalla niiden sanastoa venäläisemmäksi. Yleismaailmalliseen kielen ase-

man vahvistamiseen tähtäävät esimerkiksi British Council, Alliance française ja Goethe-Institut.

Metodit ja suhde muihin tieteisiin

Kielensuunnittelun suhde soveltavaan kielitieteeseen ja kielisosiologiaan on läheinen. Tämä ei ole yllättävää, sillä alat kehittyivät samanaikaisesti. Tutkimusalat nousivat mielenkiinnon kohteiksi toisen maailmansodan jälkeen, ja etenkin 1960-luku oli aktiivista aikaa. Yhdysvalloissa paneuduttiin ratkomaan pakolaisten ja etnisten vähemmistöjen sosiaalisia ongelmia, jotka ovat usein sidoksissa kielellisiin ongelmiin. Useissa juuri itsenäistyneissä valtioissa kieliolot olivat sekavat ja vakiintumattomat. Monet kielensuunnittelun tutkimuksen pioneerit ovat myös kielisosiologian ja soveltavan kielitieteen pioneereja, esimerkiksi Charles Ferguson ja Joshua Fishman.

Ovatko kielensuunnitteluprojektit systemaattisia ja teoriaan pohjautuvia? Jotkut tutkijat katsovat näin olevan, mutta Cooper ei pidä tätä mahdollisena. Syy on se, että kielensuunnittelulla ei ole omaa teoriaa, vaan se hyödyntää lähitieteenalojen teorioita. Tutkimuksen kenttä on laaja ja metodit siksi monenlaiset. Metodit ovat samoja, joita käytetään muissakin sosiaalitieteissä: haastattelut, kyselyt, testit, tilastot ym.

Cooper ei halua määritellä kielensuunnittelun kohdetta tarkasti. Hänen mukaansa se voi olla yhtä hyvin kansakunta tai etninen ryhmä kuin seurakunta, koululuokka tai perhe. Rajan vetäminen jonkin ryhmäkoon kohdalle on keinotekoinen ratkaisu, sillä keskeistä ei ole ryhmän koko, vaan sen sisällä toimivien mekanismien luonne. Mikrotasolla monikielisessä koululuokassa ohjaavat kieltä koskevia päätöksiä samat tekijät kuin makrotasolla esimerkiksi kansanryhmän laajuisesti.

Kielensuunnittelun vaikutukset eivät myöskään kulje yksisuuntaisesti ylhäältä alas, vaan myös ruohonjuuritason päätökset voivat vaikuttaa ylöspäin laajempiin ryhmiin. Näin kävi Cooperin mukaan esimer-

Kirjallisuutta

kiksi Yhdysvalloissa, jossa feministiliikkeen aloittama seksistisen kielen vastainen kampanja ulotti vaikutuksensa viranomaisiin asti.

Kielensuunnittelijana voi toimia Cooperin näkemyksen mukaan kuka tahansa, eivät ainoastaan virallisessa asemassa olevat laitokset ja järjestöt. Historia tuntee useita kielen suunnittelutapauksia, joiden alkuunpanijana on ollut yksi ihminen; Cooperin lukuisista esimerkeistä mainittakoon tässä Johannes Aavikin toiminta Virossa ja Ben Yehudan Palestiinassa.

Sosiaalinen muutos

Kielensuunnittelun tavoitteena pidetään usein kommunikaatio-ongelmien ratkaisemista. Cooper vastustaa tätä näkemystä. Hänen kantansa on, että kaikkien kielen suunnitteluprojektien perimmäiset tavoitteet ovat ei-kielilliset: kieltä käytetään välineenä pyrittäessä vaikuttamaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Etiopiassa viranomaiset aloittivat valtavan lukutaitokampanjan saadakseen hallituksen epäoikeudenmukaista politiikkaa vastaan kapinoivat opiskelijat puolelleen; seksistisen kielen vastainen kampanja oli osa yleistä tasa-arvotaistelua; heprean elvyttäminen Palestiinan juutalaisten yhteiseksi kieleksi palveli nationalistisia pyrkimyksiä, jotka tähtäsivät juutalaisvaltion luomiseen. Kielensuunnittelun perimmäinen tavoite on Cooperin näkemyksen mukaan aina sosiaalinen muutos: kansallinen yhtenäistyminen, poliittinen kontrolli, taloudellinen kehitys tai uudistus, valta-aseman vahvistaminen tai tavoittelu, tasa-arvo, vähemmistöjen rauhoittaminen, poliittisten ryhmien herättäminen. Voidakseen selittää ja ymmärtää kielen suunnittelua tutkijan on ensin ymmärrettävä sosiaalinen tilanne ja niiden muutosten sosiaalinen luonne, joihin suunnittelun avulla pyritään. Tämä on Cooperin ydinajatus, joka kulkee punaisena lankana läpi koko kirjan.

Suomalaiselle lukijalle kirjan esimerkit edustavat suurimmaksi osaksi vieraita oloja

ja ongelmia, ja lukija jääkin pohtimaan, miten Cooperin ajatukset soveltuisivat suomalaisen kielenhuoltokulttuurin ja -perinteen tarkasteluun. Viime vuosisadan ja tämän vuosisadan alkupuolen kielensuunnittelu-toimien ponnin oli selvästi ei-kielillinen, kuten Cooperin näkemyksen mukaan pitääkin olla: ajan henki oli nationalistinen, ja suomen kielen aseman parantamisen kautta pyrittiin mm. kansalliseen heräämiseen ja yhtenäisyyteen sekä ruotsinkielisen eliitin syrjäyttämiseen uuden, suomenkielisen eliitin tieltä. Nykyisen kielenhuollon tavoitteet ovat toiset, mutta pohjimmiltaan senkin vaikuttimet ovat yhteiskunnalliset. Kielenhuollon tehtävä on lyhyesti kirjakielen kodifointi ja siitä tiedottaminen. Sen kohde on siis valtakunnallinen, kaikille yhteinen neutraali kielimuoto, jota käytetään esimerkiksi hallinnon, opetuksen ja joukkoviestinnän kielenä. (Ks. esim. Sajavaara 1980: 57–58.) Yhteisen kielimuodon huollon kautta pyritään kielelliseen tasa-arvoon eli siihen, ettei kieli muodostaisi estettä ymmärtää ja toimia yhteiskunnan jäsenenä.

Language planning and social change on mielenkiintoinen ja perusteellinen ekskursio kielensuunnittelun monitahoiseen kenttään. Painotukseltaan se on lingvistisen koulutuksen saaneen näkökulmasta melko sosiologinen. Cooper on kuitenkin esimerkiksi selkeäsanan kirjoittaja, ja hän havainnollistaa aiheensa paikoin ylitsevuotavankin runsaasti.

Kielen merkitys yhteiskunnallisena voimana tulee osoitetuksi vastaansanomattomalla tavalla.

SARI MAAMIES

LÄHDE

SAJAVAARA, PAULA 1980: Kielenohjailu. – Sajavaara, Kari (toim.): Soveltava kielitiede s. 55–77. Gaudeamus, Helsinki.